

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLANING TAYANCH KOMPITENSIYALARI.

Ortiqova Nazokatxon Ortig'ali qizi.

*Dang'ara tuman 3-son politexnikum Maktabgacha ta'lim uslubchisi
yo'nalishi o'qituvchisi*

Shermatova Venera Muxtoraliyevna

*Dang'ara tuman 3-son politexnikum Maktabgacha ta'lim uslubchisi
yo'nalishi o'qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda shakllanishi zarur bo'lgan tayanch kompetensiyalar mazmuni, ularning pedagogik-psixologik ahamiyati hamda ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda tayanch kompetensiyalarning bolalarning intellektual, ijtimoiy-emotsional, nutqiy, jismoniy va ijodiy rivojlanishiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, kompetensiyaviy yondashuv asosida maktabgacha ta'lim muassasalarida samarali metodlardan foydalanish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, tayanch kompetensiyalar, kompetensiyaviy yondashuv, bola rivoji, ijtimoiy kompetensiya, nutqiy rivojlanish, shaxsiy rivojlanish

Bugungi kunda ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim bosqichi bolaning butun hayoti davomida muhim bo'ladigan bilim, ko'nikma va malakalar poydevorini yaratadi. Shu bois maktabgacha yoshdagi bolalarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish masalasi dolzarb pedagogik muammolardan biri sifatida qaralmoqda.

Maktabgacha yosh davri (3–7 yosh) bolaning psixik jarayonlari jadal rivojlanadigan, shaxs sifatida shakllanishi boshlanadigan bosqichdir. Aynan shu

davrda bolaning muloqot qilish, mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarda yo‘l topish, jamiyatda o‘zini tutish kabi muhim qobiliyatlari rivojlanadi. Tayanch kompetensiyalar bolaning kelajakdagi ta’lim faoliyati va ijtimoiy hayotga moslashuvini ta’minlaydi.

Ilmiy-pedagogik adabiyotlarda kompetensiya tushunchasi shaxsning muayyan faoliyatni samarali bajarish qobiliyati sifatida izohlanadi. Tadqiqotchilar kompetensiyani faqat bilimlar majmui emas, balki bilim, ko‘nikma, tajriba, qadriyat va shaxsiy sifatlarning uyg‘unligi sifatida talqin qiladilar.

Maktabgacha ta’lim sohasidagi ilmiy ishlarda tayanch kompetensiyalar bolaning yosh xususiyatlariga mos ravishda shakllantirilishi zarurligi ta’kidlanadi. Xususan, nutqiy, ijtimoiy, shaxsiy, kognitiv va jismoniy kompetensiyalar bolani maktab ta’limiga tayyorlashda muhim o‘rin tutadi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha ta’limda kompetensiyaviy yondashuvni amalga oshirish bolalarning faolligini oshiradi, mustaqil fikrlash va ijodkorlikni rivojlantiradi hamda ularning hayotiy muammolarni hal etish qobiliyatini mustahkamlaydi.

Mazkur maqolada quyidagi tadqiqot metodlaridan foydalanildi:

Nazariy tahlil metodi – pedagogik va psixologik adabiyotlarni o‘rganish va umumlashtirish;

Kuzatish metodi – maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarning o‘yin va o‘quv faoliyatini tahlil qilish;

Taqqoslash metodi – an’anaviy va kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar natijalarini solishtirish;

Maktabgacha yoshdagi bolalarning tayanch (asosiy yoki kalit) kompetensiyalari O‘zbekiston Respublikasida “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi va “Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablari” asosida belgilanadi. Bu hujjatlar maktabgacha ta’lim tizimining asosiy me’yoriy hujjatlari bo‘lib, bolaning har tomonlama rivojlanishini, maktab ta’limiga

tayyorgarligini ta'minlashga qaratilgan. Kompetensiyalar ikki darajada ajratiladi: umumiy muhim kompetensiyalar va rivojlanish sohalari bo'yicha kompetensiyalar.

Umumiy muhim (kalit) kompetensiyalar

Bu kompetensiyalar asosan 6–7 yoshdagi bolalar (maktabga tayyorgarlik yoshi) uchun belgilangan bo'lib, bolaning ta'limning keyingi bosqichiga (maktabga) o'tishida asosiy rol o'ynaydi. Ular quyidagilardan iborat:

- Kommunikativ kompetensiya: Bola o'z fikrini erkin ifodalay oladi, tinglay oladi, savollar beradi va javob beradi, suhbatdosh bilan muloqot qila oladi. Nutqi ravon, lug'at boyligi yetarli, ona tilida hamda boshqa tillarda oddiy muloqot qilish ko'nikmasi shakllangan bo'ladi.

- Ijtimoiy kompetensiya: Guruhda ishlash, qoidalarga rioya qilish, boshqalar bilan hamkorlik qilish, do'stlik munosabatlarini o'rnatish, o'z huquq va majburiyatlarini tushunish. Bola ijtimoiy moslashuvga qodir, konfliktlarni tinch yo'l bilan hal qila oladi.

- Shaxsiy kompetensiya: O'zini o'zi boshqarish, hissiyotlarni nazorat qilish, mustaqillik, mas'uliyat tuyg'usi. Bola o'z xatti-harakatlarini baholay oladi, xatolardan xulosa chiqaradi, o'z salohiyatini anglay boshlaydi.

- Kognitiv (bilish) kompetensiya: Mantiqiy fikrlash, muammolarni hal qilish, sabab-oqibat munosabatlarini tushunish, bilimlarni qo'llash. Bola atrof-muhitni o'rganadi, oddiy matematik tasavvurlarga (sonlar, shakllar, miqdor) ega bo'ladi.

- Ijodiy kompetensiya: Tasavvur qilish, yangi g'oyalar yaratish, ijodkorlik. Bola turli materiallar bilan ishlashda erkinlikka ega, o'z ijodiy mahsulotlarini yaratadi.

Bu umumiy kompetensiyalar bolaning shaxsiy rivojlanishining yaxlitligini ta'minlaydi va maktabda muvaffaqiyatli o'qish uchun zamin yaratadi.

Rivojlanish sohalari bo'yicha kompetensiyalar

Davlat talablari bolaning rivojlanishini quyidagi beshta asosiy sohaga bo‘lib, har bir sohada maxsus kompetensiyalarni belgilaydi. Bu sohalardagi kompetensiyalar yosh guruhleri (3–4 yosh, 4–5 yosh, 5–6 yosh, 6–7 yosh) bo‘yicha batafsil indikatorlar (kutilayotgan natijalar) bilan ifodalanadi:

Jismoniy rivojlanish va sog‘lom turmush tarzi

Bola yirik va mayda motorika ko‘nikmalariga ega bo‘ladi (yugurish, sakrash, chizish, qo‘llarni muvofiqlashtirish). Gigiyena qoidalarini biladi va bajaradi (qo‘l yuvish, tish tozalash), sog‘lom ovqatlanish va faol hayot tarzi odatlarini shakllantiradi. Xavfsizlik qoidalarini tushunadi, o‘z tanasini boshqara oladi.

Ijtimoiy-hissiy rivojlanish

O‘z hissiyotlarini ifodalash va boshqarish, empatiya (boshqalarning hissiyotlarini tushunish), do‘stlik va hamkorlik. Bola o‘zini ijobiy baholaydi, guruhda o‘z o‘rnini topadi, ijtimoiy normalarga rioya qiladi. Milliy va umuminsoniy qadriyatlar (hurmat, adolat, mehribonlik) haqida tasavvurga ega.

Nutq va muloqot rivojlanishi

Nutqning fonetik, leksik va grammatik tomonlari rivojlangan. Bola hikoya qiladi, savol-javob qiladi, she‘r va ertaklarni yodlaydi. Lug‘at boyligi keng, ona tilida ravon gapiradi, boshqa tillarda oddiy iboralar biladi. Tinglash va tushunish ko‘nikmasi shakllangan.

Bilish (kognitiv) rivojlanish

Atrof-muhitni o‘rganish, tabiat va jamiyat haqida oddiy tasavvurlar. Matematik ko‘nikmalar (sonlash, taqqoslash, shakllar), mantiqiy masalalar hal qilish, kuzatuv va tajriba o‘tkazish. Bola savollar beradi, qiziqish bildiradi, yangi bilimlarni o‘zlashtiradi.

Ijodiy (badiiy-estetik) rivojlanish

Tasviriyy san‘at (chizish, haykalcha yasash), musiqa (qo‘shiq aytish, ritm tutish), adabiyot va teatr elementlari orqali ijodkorlik. Bola estetik didga ega, ranglar, shakllar va tovushlarni farqlaydi, o‘z ijodiy ishlarini yaratadi va baholaydi.

Bu kompetensiyalar “Ilk qadam” dasturi orqali o‘yinlar, kuzatuvlar, tajribalar, tasviriy va musiqa faoliyatlari, sahnalashtirishlar kabi usullar bilan rivojlantiriladi. Dastur o‘yin asosida ta’lim tamoyiliga asoslanadi, bola faoliyatining individual xususiyatlarini hisobga oladi. Maqsad – bolani majburlamasdan, qiziqish orqali rivojlantirish va maktabga har tomonlama tayyorlash.

Davlat talablari va “Ilk qadam” dasturi barcha maktabgacha ta’lim tashkilotlarida (davlat va nodavlat) majburiy qo‘llaniladi. Bolaning rivojlanishi muntazam kuzatiladi (rivojlanish xaritasi orqali), baholash emas, balki qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan.

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan maktabgacha ta’lim an’anaviy bilimga yo‘naltirilgan yondashuvga nisbatan samaraliroqdir. Ayrim hollarda tarbiyachilarning metodik tayyorgarligi yetarli bo‘lmasligi kompetensiyalarni to‘liq shakllantirishga to‘sqinlik qilishi mumkin. Shu bois pedagoglarning kasbiy malakasini oshirish va zamonaviy metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Munozarali jihatlardan biri – kompetensiyalarni baholash mezonlarini aniqlash masalasidir. Bolaning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda mos va adolatli baholash tizimini ishlab chiqish zarur.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish ularning har tomonlama rivojlanishini ta’minlaydi va keyingi ta’lim bosqichlariga muvaffaqiyatli tayyorlaydi.

Maktabgacha ta’lim dasturlariga kompetensiyaviy yondashuvni chuqur integratsiya qilish;

Tarbiyachilar uchun tayanch kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan metodik qo‘llanmalarni ishlab chiqish;

O‘yin, loyiha va interfaol metodlardan keng foydalanish;

Ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish orqali kompetensiyalarni oilada ham rivojlantirish.

Adabiyotlar.

1. OECD. Starting Strong: Early Childhood Education and Care. – Paris: OECD Publishing, 2020. – 120 p.
2. Shonkoff, J. P., Phillips, D. A. From Neurons to Neighborhoods: The Science of Early Childhood Development. – Washington, DC: National Academy Press, 2000. – 612 p.
3. Zimnyaya, I. A. Klyuchevye kompetensii kak rezultat sovremennogo obrazovaniya. – Moskva: Issledovaniya v obrazovanii, 2004. – 42 s.
4. Elkonin, D. B. Psixologiya igry. – Moskva: Pedagogika, 2018. – 304 s.
5. Siraj-Blatchford, I., Sylva, K. Developing the Curriculum for Early Childhood Education. – London: Routledge, 2016. – 214 p.
6. Bredekamp, S. Effective Practices in Early Childhood Education. – Boston: Pearson Education, 2020. – 432 p.
7. Jalolov, J. J. Ta'limda kompetensiyaviy yondashuv: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Sharq, 2021. – 190 b.
8. Abdullayeva, M. M. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 256 b.
9. Qodirova, F. R. Maktabgacha ta'lim metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019. – 220 b.